

DEFINIRANJE POJMOVA INVALIDITET I OSOBA S INVALIDITETOM

Mario Dadić¹, Ante Bačić², Ivana Župa³, Ana Vukoja⁴

¹Odjel za stručne studije Sveučilišta u Splitu, Kopilica 5, 21000 Split, Hrvatska

²Ekonomski Fakultet Osijek, Trg Ljudevita Gaja 7, 31000 Osijek

³Odjel za stručne studije Sveučilišta u Splitu, Kopilica 5, 21000 Split, Hrvatska

⁴Panonski institut za narodno zdravlja, Mile Budaka 24, 34310 Pleternica

Sažetak

Invaliditet predstavlja razvojni proces koji nastaje kao rezultat međudjelovanja osoba s invaliditetom i prepreka koje proizlaze iz okoline, a koje onemogućuju njihovo ravnopravno sudjelovanje u društvu. Osoba s invaliditetom je svaka osoba koja ima dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njezino ravnopravno sudjelovanje u društvu. Danas je u svijetu oko 700 milijuna osoba s invaliditetom, stoga je ovdje riječ o „najbrojnijoj svjetskoj manjini“ koju posebice dotiče sve češća nezaposlenost. U radu se obrađuje pojmovna terminologija vezanu za osobe s invaliditetom te njihova oštećenja. Također se promatra hrvatska i europska zakonska regulativa o definiranju invalidnosti te podjela iste. Svrha rada je približiti pojam osoba s invaliditetom jer iako se mnogo koristi rijetko se u potpunosti razumije. Ključne riječi: invaliditet, osobe s invaliditetom, oštećenja

Abstract

Disability is the developmental process that arises as a result of the interaction of people with disabilities and the obstacles that arise from the environment, which prevent their equal participation in society. A person with a disability is any person who has long-lasting physical, mental, intellectual or sensory impairments that, in interfering with various obstacles, may prevent her from participating equally in society. Today there are around 700 million people with disabilities in the world, so here it is “the world’s largest minority”, which is particularly affected by more frequent unemployment. This paper deals with conceptual terminology related to persons with disabilities and their damage. The Croatian and European legal regulations on the definition of disability and the division of the same are also observed. The purpose of the paper is to bring the concept of disabled people clear and more visible, because many uses but rarely fully understand.

Keywords: disability, persons with disabilities, impairments

1. Uvod

Proučavajući stručnu literaturu može se uočiti kako po pitanju terminologije u hrvatskom društvu kao i u svijetu postoji terminološka pomutnja upravo zbog negativne konotacije pojedinih naziva koji se koriste pri govoru o populaciji kojom se ovdje bavim.

Najčešće korišteni nazivi su: „invalidi“, „invalidne osobe“, „hendikepirane osobe“, „osobe s hendikepom“, „osobe s tjelesnim i duševnim oštećenjem“, „osobe s poteškoćama“, „osobe s posebnim potrebama“, „osobe sa smanjenom radnom sposobnošću“ te „osobe s invaliditetom“, a svaki od navedenih naziva govori o osobama koje između ostaloga karakteriziraju (i) određene „manjkavosti“ u zdravstvenom smislu, tj. svojevrsna odstupanja od uobičajene funkcionalnosti ljudskog organizma. Njihova uporaba nije jednoznačna jer među tim nazivima postoje razlike, a konsenzusa oko jedinstvenog i sasvim prikladnog naziva nema.

S obzirom da većina prethodno spomenutih naziva

ima negativnu konotaciju, obilježavaju osobe ukazujući prije svega na njihov problem, manju vrijednost s usredotočenjem na oštećenje, a ne na osobu te navode na doživljavanje navedene populacije kao svojevrsnog „tereta“ društva, najprihvatljiviji i najmanje stigmatizirajući naziv jest „osobe s invaliditetom“. Njime se naglašava da je osoba puno više nego njezin invaliditet pri čemu se nastoji dati do znanja da nije osoba „invalidna“ nego su dio ili dijelovi njene psihe i/ili tijela zahvaćeni određenim nedostacima i nemaju funkcije kakve imaju kod zdravih ljudi.

1.1. Pokušaj određenja i definiranja pojmova invaliditet i osoba s invaliditetom

Riječ invaliditet je, inače latinskog podrijetla (invalidus) što znači nevrijedan, nesposoban, nejak, nemoćan, slab iz čega možemo utvrditi da je u prvom planu ljudsko ograničenje čime se osoba stavlja u nezavidan položaj i dovodi se do njene stigmatizacije

u društvu. Različiti dokumenti i autori na sebi svojstven način definiraju invaliditet, a iz svakog od tih izvora možemo razabrati osnovne odrednice određenja osoba s invaliditetom i iz koje perspektive oni gledaju na invaliditet.

Tako, primjerice, Međunarodna klasifikacija oštećenja, invaliditeta i hendikepa koju je 1980. godine predložila Svjetska zdravstvena organizacija definira invaliditet kao „bilo kakvo ograničenje ili smanjenje (koje proizlazi iz oštećenja) sposobnosti izvođenja neke aktivnosti na način ili unutar raspona koji se smatra normalnim za ljudsko biće“ (Rački, 1997) 1986. godine Svjetska zdravstvena organizacija obavila je preinaku svoje ranije klasifikacije invaliditeta u Međunarodnu klasifikaciju funkcionalnosti, invaliditeta i zdravlja gdje je termin „invaliditet“ predstavila kao rezultat međusobne interakcije oštećenja i negativnih utjecaja socijalne okoline.

Članak 2. Zakona o hrvatskom registru osoba s invaliditetom (NN 64/2001.) definira invaliditet kao trajno ograničenje, smanjenje ili gubitak (koje proizlazi iz oštećenja zdravlja) sposobnosti izvršenja neke fizičke aktivnosti ili psihičke funkcije primjerene životnoj dobi osobe i odnosi se na sposobnosti, u obliku složenih aktivnosti i ponašanja, koje su općenito prihvaćene kao bitne sastavnice svakodnevnog života (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2018)

Nadalje, noviji izvori kao što je Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom (NN, Međunarodni ugovori, 6/2007., 5/2008.) ističe kako je invaliditet razvojni proces te da nastaje kao rezultat međudjelovanja osoba s invaliditetom i prepreka koje proizlaze iz stajališta njihove okoline te iz prepreka koje postoje u okolišu, a koje onemogućuju njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj razini s drugim ljudima.

Ovdje je bitno naglasiti kako se invaliditet bitno razlikuje od bolesti, tj. bolest može završiti ozdravljenjem, smrću ili oštećenjem određenih organa i smanjenjem sposobnosti za rad i samostalan život, odnosno gubitkom radne sposobnosti i određenim stupnjem ovisnosti o skrbi drugih, invaliditetom. Prema tome, invaliditet predstavlja stanje, tj. posljedicu bolesti ili oštećenja.

Isto tako, različiti izvori na različit način definiraju osobe s invaliditetom (OSI), za koje ću u nastavku koristiti navedenu kraticu.

U sklopu Konvencije o Profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom iz 1983. godine OSI je opisana kao pojedinac kojemu su mogućnosti osiguravanja, zadržavanja i napredovanja u odgovarajućem zaposlenju značajno smanjene

kao posljedica utvrđenog tjelesnog ili mentalnog oštećenja.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom (NN 143/02, 33/05) iz 2002. godine pak definira OSI kao svaku osobu kod koje postoji tjelesno, osjetilno ili mentalno oštećenje koje za posljedicu ima trajnu ili na najmanje 12 mjeseci smanjenu mogućnost zadovoljavanja osobnih potreba u svakodnevnom životu.

Nadalje, Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom (NN 47/2005.) naglašava kako je OSI „svaka osoba koja je zbog tjelesnog i/ili mentalnog oštećenja, privremenog ili trajnog, prošlog, sadašnjeg ili budućeg, urođenog ili stečenog pod utjecajem bilo kojeg uzroka, izgubila ili odstupa od očekivane tjelesne ili fiziološke strukture te je ograničenih ili nedostatnih sposobnosti za obavljanje određenih aktivnosti na način i u opsegu na koji se smatra uobičajenim za ljude u određenoj sredini“ (Leutar, 2015). Navedenu definiciju Hrvatski sabor je na sjednici održanoj 1. travnja 2005. godine izglasao kao općeprihvatljivu.

Jedna od najnovijih definicija sukladno izmjenama i dopunama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom (NN 157/13, 152/14, 39/18), a kroz koju su prožete sve prethodno navedene glasi: „OSI je osoba koja ima dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njezino puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima“ Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, NN br. 157/13, 152/14, 39/18).

2. Vrste oštećenja i uzroci invaliditeta

U skladu s Pravilnikom o sustavu i načinu rada tijela vještačenja u postupku ostvarivanja prava iz socijalne skrbi i drugih prava po posebnim propisima (NN, 79/2014., 110/2014., čl. 28-40), promjene u zdravstvenom stanju dijele se u 4 skupine: tjelesna oštećenja, intelektualna oštećenja, mentalna oštećenja i poremećaji autističnog spektra (PAS).

U tjelesna oštećenja ubraja se: oštećenje vida, sluha, gluhosljepoća, oštećenje govorno-glasovne komunikacije, oštećenje lokomotornog sustava, oštećenje središnjeg živčanog sustava, oštećenje perifernog živčanog i mišićnog sustava te oštećenje drugih organa i organskih sustava.

Pod intelektualnim oštećenjem podrazumijeva se značajno ispodprosječno intelektualno funkcioniranje koje za sobom povlači i značajno ograničenje adaptivnog funkcioniranja. Osobe s intelektualnim

oštećenjem se uglavnom otežano uključuju u društveni život što je povezano sa zaustavljenim ili nedovršenim razvojem njihova intelektualnog funkcioniranja. U skladu s Međunarodnom klasifikacijom bolesti i srodnih zdravstvenih problema, intelektualna razina izražava se kvocijentom inteligencije od 0 do 69 pri čemu su stupnjevi intelektualnih oštećenja: lako (približni IQ 50 do 69), umjereno (približni IQ 35 do 49), teže (približni IQ 20 do 34) i teško (približni IQ ispod 20).

Mentalna oštećenja su prema Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (NN, 76/2014.) definirana kao duševne smetnje, a izražavaju se promjenama u ponašanju i u reakcijama, za koje je, na temelju medicinske, psihologijske, socijalno-pedagoške i socijalne ekspertize utvrđeno da su nastali kao posljedica organskih čimbenika ili psihoze raznih etiologija.

U sklopu poremećaja autističnog spektra (PAS) nalazi se skupina poremećaja okarakterizirana kvalitativnim nenormalnostima uzajamnih socijalnih odnosa i modela komunikacije, te ograničenim, stereotipnim, ponovljenim aktivnostima i interesima.

Prema Račkome postoji pravna podjela, prema kojoj razlikujemo sljedeće skupine OSI: ratne vojne invalide, mirnodopske vojne invalide, civilne invalide rata, invalide rada i osobe ometene u psihičkom ili fizičkom razvoju.

Kao što je poznato, osim te, postoje i različite druge podjele koje se zasnivaju na: spolu kojem pripadaju OSI, dobi osoba (invalidna djeca predškolske i osnovnoškolske dobi, invalidna mladež srednjoškolske dobi, odrasli s invaliditetom, ostarjele invalidne osobe), vremenu nastanka invalidnosti (prirodna oštećenja, perinatalna oštećenja, rana postnatalna oštećenja, kasnije nastala oštećenja), vrsti oštećenja (osobe s oštećenjem vida, osobe s oštećenjem sluha, osobe s oštećenjima glasa i govora, tjelesno invalidne i kronično bolesne osobe, osobe s mentalnom retardacijom, osobe s poremećajima u ponašanju koji su uvjetovani organski i progredirajućim psihopatološkim stanjima), invalidne osobe s oštećenjima unutarnjih organa i posljedicama koje su vidljive u funkcioniranju respiratornog sustava (TBC i dr.), krvožilnog sustava, jetre i probavnih organa, funkcije gušterače i dr., radnoj sposobnosti (potpuni gubitak radne sposobnosti, djelomični gubitak radne sposobnosti) (Rački, 1997).

Uz sve navedeno, pojedinac može imati i više vrsta oštećenja koja podrazumijevaju postojanje dvaju ili više vrsta oštećenja (tjelesnog i/ili mentalnog) pri čemu je jedna od vrsta oštećenja izražena u stupnju težine predviđene prij e spomenutim Pravilnikom,

dok jedna ili više njih nisu izražene u stupnju težine predviđene Pravilnikom, ali njihovo istodobno postojanje daje novu kvalitetu oštećenja ili bolesti.

S obzirom da je etiologija invaliditeta iznimno složena i još uvijek nedovoljno istražena ne postoji konkretna podjela uzroka invaliditeta pri čemu se oni nerijetko međusobno i prožimaju pa se svaka podjela može smatrati donekle nepotpunom. Jedna od najčešćih podjela jest na: nasljedne i stečene, endogene i egzogene, organske i funkcionalne, traumatizme i bolesti, itd.

3. Zaključak

Invaliditet je u našem društvu teška tema, ono još uvijek nije svjesno da je osoba puno više nego njezin invaliditet, da su osobe s invaliditetom vrijedne, imaju svoje dostojanstvo, mogu se razvijati i imaju svoje potencijale. Sustav zapošljavanja ovih osoba trebao bi biti puno više od ispunjavanja zakonske kvote i forme. Stalnim individualnim praćenjem i ulaganjem u radne sposobnosti osoba s invaliditetom te prepoznavanjem i uvažavanjem njihova radnog potencijala omogućilo bi im se profesionalno napredovanje čime bi koristili imali i oni i poslodavci. Rad je u prirodi svakog čovjek, pa tako i osoba s invaliditetom.

Literatura

1. Leutar, Z., Hlupić, S., Vladić, J., Čaljkušić, M.: Metode socijalnog rada s osobama s invaliditetom, Biblioteka socijalnog rada, Pravni fakultet, Zagreb, 2015., str.9.
2. Rački, J.: Teorija profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom, Fakultet za defektologiju, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1997., str.22.,23
3. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, NN br. 157/13, 152/14, 39/18
4. <https://www.hzjz.hr/periodicne-publikacije/izvjesce-o-osobama-s-invaliditetom-u-hrvatskoj-2015/>